ISSN 2591-1201 LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme
Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2019

Redakcija te številke je bila zaključena 31. 5. 2019.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Janez Kranjc
Lovro Šturm osemdesetletnik
7

Razprave

Andrej Naglič
Publicistična dejavnost dr. Lovra Šturma
21

Blaž Ivanc
Milan Komar in Evgen Vasiljevič Spektorski – sopotnika preskoka iz prava v filozofijo
41

Mirjam Dujo Jurjevčič
Revolucionarno nasilje na širšem cerkniškem območju 1942
65

Mateja Čoh Kladnik
Dr. Franc Klar: zdravnik in narodni poslanec pred Sodiščem slovenske narodne časti
95

Tamara Griesser Pečar
Show Trials in Slovenia: The Case of Ljubo Sirc
119

Igor Grdina
Zgodovina kot servis
147

Boštjan Kolarič
Ustavno sodišče Republike Slovenije
kot varuh človekovega dostojanstva
173

In memoriam

Tamara Griesser Pečar
Prof. Justin Stanovnik
197

Recenzije

Andrej Rahten
Janez Hladnik, Od Triglava do Andov.
V službi Cerkve in naroda. Spomini
205

Jelka Piškurić
Marta Rendla, »Kam ploveš standard?«,
Življenjska raven in socializem
213

Renato Podbersič
Davor Marijan, Rat Hrvata i Muslimana
u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.
217

In memoriam

Tamara Griesser Pečar

In memoriam Justin Stanovnik

Justin Stanovnik, klasični filolog, anglist, eden od ustanoviteljev Nove slovenske zaveze in dolgoletni odgovorni urednik revije *Zaveza*, je umrl v 91. letu starosti v domu starejših občanov v Horjulu 27. januarja 2019. Od njega smo se poslovili 4. februarja na Žalah.

Justina Stanovnika sem spoznala v obdobju, ko je bila v Zavodu sv. Stanislava prva razstava o begunskih taboriščih. Zavod je bil takrat v slabem stanju, jugoslovanska vojska ga je ob odhodu popolnoma opustošila, in dr. Janez Arnež,[1] ki je razstavo pripravil, je živel v prašni kleti zavoda sredi številnih kartonov knjig in dokumentov, ki jih je pripeljal iz Amerike. Takrat sem prišla v Slovenijo, da bi začela raziskovati medvojno državljansko vojno. Iz tega je potem nastala monografija *Razdvojeni narod*. Na razstavi sem prvič srečala Kristino Krek, roj. Mrak,[2] ki me je od tam prvič peljala na eno od zamolčanih

1 Janez Arnež je leta 1957 v Washingtonu z dvema prijateljema ustanovil inštitut Studia Slovenica in ga v Sloveniji registriral, ko se je leta 1991 preselil v Ljubljano. S seboj je pripeljal obsežno zbirko slovenskega tiska in tudi arhivskega gradiva, ki je nastala v emigraciji oz. jo je v tujini pridobil. Ustanova je še danes v Zavodu sv. Stanislava.

2 Kristina Krek je sestra Jelke Mrak Dolinar. Sestri sta bili obsojeni na 12 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo državljanskih

množičnih grobišč (morišč). To je bilo Brezarjevo brezno, obenem pa je tudi posredovala srečanje z gospodom Justinom Stanovnikom. Od takrat naprej sva bila v stalnem dialogu.

Na moji pisalni mizi leži fotografija njegovega rojstnega kraja Lesno Brdo s spomenikom, z dvometrskim križem in s cipreso. Poslal mi jo je, ko sem marca 2016 v *Družini* zavrnila nekritično objavo seznamov sodelavcev Udbe in opozorila na to, da mora biti vsak primer natančno raziskan.[3] Roman Leljak je namreč obtoževal bivšega javnega tožilca Antona Drobniča sodelovanja z Udbo. Dejansko pa je Drobnič po dolgih zaslišavanjih napol v zavesti v centralnih zaporih leta 1949 pod prisilo nekaj podpisal.[4] Stanovnik je na zadnjo stran razglednice napisal: »*Prepošiljam Vam enega od mnogih slovenskih krajev – enega od svetlih prostorov slovenskega mučeništva. Na kraju, kjer stoji tisti križ, sta 14. 2. izpričala svoje slovenstvo in krščanstvo župan Bastič in njegova žena Marija*[5] *– potem ko se je že nehalo mračiti in je zavladala temna noč!*«

Gospod Stanovnik je moje delo spremljal ves čas, s pokojnim Antonom Drobničem je prišel celo na Dunaj na podelitev

pravic za dobo šestih let po izpustu, ker sta slučajno pristali na vlaku, na katerem je bil transport domobranskih ranjencev, ki je bil maja na poti na avstrijsko Koroško. Partizani so vlak ustavili in vse, ki niso uspeli pobegniti, zajeli. Ranjence so umorili, sestri pa sta bili obsojeni zaradi sodelovanja z okupatorjem in ovaduštva. Šele leta 1950 sta bili pomiloščeni. Več: Jelka Mrak Dolinar, *Brazde mojega življenja*, *Družina*, Ljubljana 2009.

3 Tamara Griesser Pečar, »Leljakov seznam: bistvena razlika med prostovoljnim in prisilnim sodelovanjem s tajno politično policijo«, *Družina, št. 12,* 20. 3. 2016.

4 Drobniča je Udba zaprla, ker je bil član ilegalne organizacije krščanskodemokratske mladine. Pred tem je bil Drobnič kot mladoleten fant vrnjen iz Vetrinja in do avgusta v koncentracijskem taborišču Šentvid. Iz Vetrinja je bil vrnjen tudi Justin Stanovnik.

5 V nedeljo, 14. junija 1942, sta bila umorjena župan Horjula Janez Bastič in njegova žena Marija Bastič, rojena Zdešar.

nagrade Anton Gindely. Prvič me je prav on peljal v Kočevski rog, bilo je to za vse svete, sodelovali pa smo tudi na prireditvah v Zavodu sv. Stanislava in drugod. Zelo sem cenila pogovore z njim tako na številnih srečanjih kot tudi na rednih dolgih pogovorih po telefonu. Če se dalj časa nisem oglasila, je poklical. Zadnjič je poklical lani spomladi, dogovorila sva se za srečanje v Ljubljani, vendar do tega ni več prišlo. Ko sem ga poklicala, ni bil več doma. Pogovore z njim bom zelo pogrešala.

Justin Stanovnik se je rodil 14. aprila 1928 v kmečki družini na Lesnem Brdu pri Horjulu kot zadnji, deseti otrok. Leta 1940 se je vpisal v klasično gimnazijo, ki jo je prekinil, ko se je zaradi revolucionarnega nasilja kot petnajstletnik leta 1944 priključil domobrancem. Maja se je z njimi umaknil na avstrijsko Koroško. Skupaj z domobranci in s peščico četnikov so ga Angleži vrnili iz Vetrinja in je, ker je bil mladoleten, preživel grozote koncentracijskega taborišča Teharje. Tam je v nahrbtniku nekoga, ki so ga odpeljali na morišče, »*odkril*«, kot se je izrazil, »*nekaj neprecenljivega*«, in sicer Balantičevo poezijo, ki je izšla za veliko noč leta 1944. Ko je bil 16. 8. 1945 izpuščen, je te pesmi znal na pamet. Nato mu najprej niso dovolili, da bi nadaljeval gimnazijo. Ker so takrat gradili betonsko cesto Vrhnika–Ljubljana, je tam dobil delo, najprej v računovodstvu, potem pa je delavcem vozil hrano. Končno je gimnazijo nadaljeval, junija 1949, pred maturo, pa ga je Udba ponovno zaprla. Bil je obsojen na »*družbenokoristno delo*« in se je znašel na prisilnem delu v koncentracijskem taborišču Strnišče, kjer je gradil stanovanjske bloke v Kidričevem, pozneje pa v Medvodah hidroelektrarno. Potem ko je bil leta 1950 spet na prostosti, je najprej opravil maturo in nato študiral klasično filologijo, potem pa še angleščino, ki jo je poučeval po slovenskih šolah: na Ravnah na Koroškem, v Kamniku in v Ljubljani.[6]

6 O tem več njegovo pričevanje: https://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174475355, 6. 6. 2017.

Justin Stanovnik je bil eden najprodornejših analitikov ne samo komunističnega režima v Sloveniji, temveč boljševizma sploh. Še danes ga slišim, kako je govoril o boljševizmu kot o izstopu iz civilizacije. Do konca svojega življenja je proučeval zlo, ki ga je boljševizem povzročil, in iskal pravo bistvo tega nečloveškega sistema. Napisal je dolgo vrsto temeljnih tekstov. V njegovih aktualnih kulturnopolitičnih komentarjih, ki so bili uvod vsake številke *Zaveze*, dokler je bil njen urednik (do leta 2013), je izjemno kritično spremljal politično in kulturno dogajanje ne samo v slovenskem, temveč v celotnem evropskem prostoru, predvsem pa tudi v zgodovinopisju – in tukaj pri odkrivanju polpretekle zgodovine na podlagi neizpodbitnih dejstev. Vedno je poudarjal, da je treba zgodovino sprejeti. Redno je hodil v NUK in prebiral tuje časopise, predvsem je zelo intenzivno spremljal objave nemškega dnevnika *Frankfurter Allgemeine Zeitung.*

Kot je napisal v *Zavezi*, sta bili po njegovem mnenju pred slovenskim človekom po osamosvojitvi dve nalogi, in sicer izhod iz sedemdesetletne povezanosti z južnoslovanskimi narodi oz. odhod z Balkana in izhod iz petdesetletne vladavine totalitarnega komunizma oz. povratek v zgodovino. Predvsem proučevanju zadnjega je posvetil veliko časa. Opozarjal je na nepolitičnost slovenskega naroda, kar je bila posledica preteklosti, in poudarjal, da »*če hoče biti narod političen, mora biti svoboden; če hoče biti svoboden, mora biti duhovno priseben; če hoče biti priseben, mora vedeti, kaj pomeni človekovo nihanje med dobrim in slabim*«. Opozarjal je na ranjenost bistvenega jezika, na pomembnost jezika, na prave besede. »*Petdeset let smo morali govoriti, da je diktatura demokracija; tisočkrat in tisočkrat smo jeziku zadali takšen smrtni udarec ...*«[7] Opozarjal pa je predvsem tudi na to, da je treba prekiniti totalitarno

7 *Zaveza,* št. 50, 2003, str. 2.

preteklost, pa tudi poudarjal, da boljševiki pri nas leta 1990 niso odšli. Upornost boljševizma je po Stanovniku »*v Sloveniji dosegla največje uspehe od vseh pokrajin nekdanjega srednjeevropskega komunističnega imperija*«.[8] Vedno znova je govoril, da se »*pod nobenim pogojem ne smemo vdajati sovraštvu, na vsak način pa moramo tudi vedeti, kakšen je svet*«.[9]

Združenje novinarjev in publicistov mu je decembra 2013 podelilo častno priznanje Boruta Meška za življenjsko delo. V utemeljitvi je zapisano: »*Justin Stanovnik je popisovalec ter razčlenjevalec stanja, ki ni nastalo ‚kar po sebi', temveč je rezultat demontaže prvin, ki so v človeka položene kot v bitje, katerega zavedanje in intelektualna evolucija sta ga nujno vodili v oblikovanje duhovne in materialne polis, ki je temeljila na razodetju.*«[10] Posthumno je Stanovnik prejel še Pučnikovo plaketo za prispevek k razvoju demokracije v Sloveniji. Predsednik SDS Janez Janša je kot že pri podelitvi Meškovega priznanja izpostavil, da je Stanovnik pripadal redkim, ki so vedno vedeli, kadar so Slovenci krenili na napačno pot, in je znal pokazati smer, ki bi jo morali izbrati, dodal pa je še: »*Profesor Justin Stanovnik je vedno poudarjal, da je prvi korak k spravi priznanje resnice.*« Pučnikovo plaketo je prevzel Matija Ogrin**,** ki je dejal: »*Justin Stanovnik je oblikoval izraz poškodovanost slovenskega naroda. Slovenci smo bili desetletja vzgajani o nekem idealnem svetu, v katerem smo živeli, a smo vedeli, da ni resničen in edini. Vseeno smo ga sprejeli in se tako poškodovali.*«[11]

Po pogrebni maši je Peter Sušnik, predsednik Nove slovenske zaveze (NSZ), med drugim spomnil tudi na to, da je

8 *Zaveza,* št. 80, 2011, str. 8, 9.

9 Zaveza, št. 92, 2014, str. 56.

10 Zaveza, št. 92, 2014, str. 95.

11 http://nova24tv.si/slovenija/ljudje/dobitnik-pucnikove-plakete-justin-stanovnik-je-bil-clovek-ki-je-pomagal-razumeti-dogodke-izven-razumljivega/, 28. 4. 2019.

Stanovnik s soustanovitelji NSZ zasnoval farne spominske plošče, da je njegova zapuščina zapisana v sto desetih številkah *Zaveze,* da »*je bil človek trdnih in včasih brutalno trdnih načel*« in da ni poznal »*kompromisov o ključnih stvareh*«. Po njegovem mnenju je del Stanovnikove »*duhovne oporoke*« mogoče najti v številki 110 *Zaveze*, zadnji pred njegovo smrtjo.[12] V tej številki je namreč Stanovnik objavil prispevek »O odgovornosti – zlasti pa o odgovornosti kristjanov v politiki«. Napisal je: »*To, kar zelo, morda najbolj tlači političnost slovenskega katoličana, je pomanjkanje identitete*.« Po njegovem mnenju je zgodovina od Slovencev ob osamosvojitvi »*zahtevala pravzaprav izredne stvari: izhod z Balkana in postavitev države, predvsem pa izhod iz totalitarnega sistema v demokracijo, to se pravi demontažo inštitucij totalitarne države in postavitev institucij demokratične države. Za duhovno, moralno in politično oslabljen narod je bila ta nepredstavljivo težka naloga. Treba je bilo, kot pravi ruski pisatelj Andrej Sinjavski, predelati piramide v Partenon. Biti v identiteti, biti to, kar si, je mogoče samo na temelju tega, čemur pravimo zgodovinski spomin. Človek mora vedeti, od kod prihaja. Skozi kaj so šli njegova družina, njegov rod, njegov narod*.« Končal pa je z mislijo, »*da smo za svet odgovorni. /.../ Čisto jasno je, da tudi politično. Zlu, ki vedno od kod prihaja, se je treba upreti. Če ne drugače, pa tako, da podpremo tiste, ki so najbolj izpostavljeni.*«[13]

Justin Stanovnik je bil izjemen mislec, ves čas demokrat in zagovornik pravne države ter predvsem velik Slovenec.

12 Peter Sušnik, »Z resnico nad ideološki monopol«, *Zaveza*, št. 111, marec 2019, str. 31, 32.

13 Justin Stanovnik, »O odgovornosti – zlasti pa o odgovornosti kristjanov v politiki«, *Zaveza*, št. 110, december 2018, str. 94–97.